

אם אין קמח אין תורה אם אין תורה אין קמח

- 5 **משנה מסכת אבות פרק ג משנה יז**
 רבי אלעזר בן עזריה¹ אומר אם אין תורה אין דרך ארץ אם אין דרך ארץ אין תורה אם אין חכמה אין יראה אם אין יראה אין חכמה אם אין בינה אין דעת אם אין דעת אין בינה אם אין קמח אין תורה אם אין תורה אין קמח...
- 10 **רש"י מסכת אבות פרק ג משנה יז**
 אם אין קמח אין תורה. [לפי שיש בקמח חמשה מינים שנמשלו לחמשה חומשי תורה]. **שאם אין לו מה יאכל היאך יעסוק בתורה:**
- 15 **רבינו יונה מסכת אבות פרק ג משנה יז**
 אם אין קמח אין תורה - לפי שצריך לחזור אחר פרנסתו ואינו יכול לעסוק בתורה: אם אין תורה אין קמח - כלומר מאחר שאין בו תורה אין תועלת הקמח עולה שאין אדם מועיל בעשרו אלא כדי שיהיו צרכי גופו מצויין ויהיו לו פנאי לעסוק בתורה:
- 20 **רבי מתתיהו היצאהי מסכת אבות פרק ג משנה יז**
 ... אם אין קמח אין תורה אם אין תורה אין קמח. זה אמת שהמזונות ההכרחיים כשהם מצויים יוכל להתישב בעיונו, וזכות התורה והעיון יישירו אל שיהיה לאדם די צרכיו, כמו שאמרו ז"ל בפרק הפועלים (בבא מציעא פד ע"ב) גבי ר' אלי(ז)עזר ב"ר שמעון, היתה התורה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה (משלי לא, יד). והוא פירוש כי בצל החכמה בצל הכסף (קהלת ז, יב), כי בצל החכמה יתלונן מי שיושב בצל הכסף. וכן בהפך, ויתרון דעת החכמה תחיה את בעליה (שם שם), ומי שיש לו יתרון דעת החכמה, החכמה שלו תחייהו. והוא פירוש טובה חכמה עם נחלה ויותר לרואי השמש (שם שם, יא), כלומר ואותה חכמה היא שיש לה יתרון לאנשים שהם תחת השמש ומביטים אליו יען הוא מנהיגם, כי חכמת המסכן בזויה היא, יען לא יוכל להתיישב בה לעניותו. ואם אין לו תורה יאבד עושרו בענין רע. ויש גורסים יש תורה יש קמח.
- 25 **דרך חיים מסכת אבות פרק ג משנה יז**
 ופירוש אם אין קמח אין תורה וכו', כי התורה היא פרנסת האדם ג"כ והרי הכתוב קורא התורה בכל מקום לחם (משלי ט') לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי, וכמו בביתו אין לחם ושמלה שדרז"ל על לחמה של תורה במס' שבת (קל"ח, ב') ובכמה מקומות, ואין דבר זה צריך ראייה כי התורה היא פרנסת הנפש כמו שהלחם הוא פרנסת הגוף, כי הלחם משלים הגוף עד שאינו חסר והתורה משלמת הנפש וע"י שניהם אלו פרנסת האדם עד שיש לו פרנסה בכל.
- 30
- 35

¹ רבי אלעזר בן עזריה - תנא בדור השלישי. נתמנה זמנית לנשיא במקום רבן גמליאל (ברכות כ"ז ע"ב), לפי הבלבלי (שם) בגיל שמונה עשרה, ולפי הירושלמי (ברכות פ"ד ה"א) בגיל שש עשרה. תלמידו של רבי יוסי הגלילי (ירו', כתובות פ"א ה"ג). הרמב"ם, בהקדמתו לזרעים, שייך את ר"א בן עזריה לדור השני, ואת ר' יוסי הגלילי לדור השלישי. היה חבר מובהק לר"ע (סנהדרין ל"ח ע"ב), וכן חברם של ר' ישמעאל, ר"ט ור' יהושע (ידיים פ"ד מ"ג, ובהגדה של פסח). ר' מתיא בן חרש שאל ממנו (יומא פ"ו ע"א). ר"א ב"ר שמעון אמר משמו (תנחומא ויגש - ז'). היה דור עשירי לעזרא (יבמות ט"ז ע"א). כהן ועשיר מופלג (שבת נ"ד ע"ב). עשירותו שימשה כמשל בפי החכמים (קידושין מ"ט ע"ב). רבי יהושע אמר עליו: "אין דור יתום שר"א בן עזריה שרוי בתוכו" (חגיגה ג' ע"ב). בפרשנות המקרא קבע כלל "דברה תורה כלשון בני אדם" (קידושין י"ז ע"ב). אמרו עליו: "משמת ר"א בן עזריה בטלו עטרות חכמה" (סוף סוטה).

ולפיכך אמר 'אם אין תורה' - שהיא פרנסת הנפש - 'אין קמח', כי הקמח שהוא הפרנסה הגשמית דבר חסר עד שיושלם בפרנסה הנפשית היא התורה.

5

ולפיכך - 'אם אין תורה אין קמח' כי כאשר חסר הדבר המשלים בטל הדבר אשר הוא צריך אל השלמה.

ואם 'אין קמח אין תורה' - כי מאחר שהתורה היא פרנסת הנפש וקודם לזה פרנסת הגוף אם אין פרנסת הגוף שהוא קודם אין כאן תורה שהוא פרנסת הנפש, שכאשר אין הקודם אין הדבר שהוא יותר במעלה נמצא ואם נמצא חסר ואינו בשלימות ואין לו קיום כלל.

10

ואמר 'קמח' ולא 'לחם' כי הקמח שהוא דק מאוד מתיחס אל השכלי, אבל הלחם יש בו גסות ועבות ודבר זה אינו מתיחס אל השכל, ומפני שהוא תולה זה בזה שאמר 'אם אין קמח אין תורה' לקח המתיחס יותר אל השכלי. ועוד כי הקמח אין בו שאור שנמשל ליצר הרע, והתורה מסולקת מן היצר הרע שכך אמרו (קידושין ל', א') אם פגע בכך מנוול זה משכהו לבית המדרש וכו'.

15

גם אם היה אומר אם אין הלחם אין התורה, היה פי' שאם לא אכל היום לחם לא יוכל ללמוד תורה מפני הרעב, אבל אמר 'אם אין קמח אין תורה' - אף על גב שיש לו לחם לאכול, אם אין לו קמח בכדו צריך הוא לדאוג על פרנסתו ולעשות מה שאפשר לו לעשות עד שיתפרנס.

20

אמנם אין לומר 'אם אין חטים אין תורה', דמשמע שהיה לו קמח רק שאין לו חטים כי דרך לקנות חטים לשנה או לחצי שנה אבל הקמח קונין לאיזה שבועות שהקמח מתקלקל יותר מן החטים, והיה משמע אם אין לו חטים לזמן מרובה והוא דואג על פרנסתו אין תורה. ודבר זה אינו כאשר יש לו קמח לכמה סעודות למה ידאג, אבל כאשר אין לו קמח בודאי דואג על פרנסתו ואם אין קמח אין תורה.

25

וכך היה נראה הגרסא: 'אם אין תורה אין קמח ואם אין קמח' וכו' שלעולם מקדים החשוב... וקשה למה מקדים התורה שהוא החשוב ואחר כך מקדים שאינו חשוב, ויש ליישב הגירסא מפני שרוצה להתחיל המאמר בתורה, אבל בשאר ניחא ליה להקדים שאינו חשוב שהוא יותר קרוב אל האדם והוא יותר קרוב להגיע אליו האדם. וביש ספרים שמקדים החשוב בכלם רק שאמר אם אין קמח אין תורה ואם אין תורה אין קמח שמקדים הפחות, ויש ליישב הגרסא הזאת כי מפני שהקמח הוא סבה לגמרי אל התורה כי על ידי הקמח יכול לעסוק בתורה, ולפיכך הקמח צריך שיהיה קודם לתורה ולכן מקדים הקמח לומר 'אם אין קמח אין תורה', כלומר שע"י הקמח הוא מגיע אל התורה...

35

אור החיים ויקרא פרשת בחקותי פרק כו פסוק ג

(ל) עוד ירצה אם בחקתי על דרך אומרם (אבות ג') אם אין קמח אין תורה וכו' ופרשתיהו במקומו שירצה לומר: 'אם אין קמח' - אם אתה רואה שעצר ה' (השמים) ואין קמח הטעם הוא משום אין תורה, כאמרו (דברים ל"ב ב') 'יערוף כמטר לקחי' פירוש כשיעור המוכן הבא מן הגשמים יהיה לקחי, וכשאין לקח יעצור ה' השמים, ואומרם: 'אם אין תורה אין קמח' פירוש כשאין תורה בודאי שלא יהיה קמח כי יעצור ה' שמיו, והוא אומר 'אם בחקתי' פירוש בשיעור 'חקתי' שהם חק המזונות, 'תלכו' פירוש אם אתם רוצים לתת לכם חקכם שהם המזונות צריכין אתם כמו כן לקיים המצות, והוא אומר 'ואת מצותי תשמרו' על דרך אומר 'יערוף כמטר לקחי' כשיעור המטר שהוא המזון צריך שתהיה העבודה, ואומר 'ועשיתם אותם' פירוש יעשו כדי שיתמיד ה' המעשה לתת חקם:

40

45